

תקציר

תפיסת עתיד מתייחסת לייצוג הסובייקטיבי של העתיד האישי של הפרט אשר מבוטא באמצעות תקוות וחששות לגבי תחומי עתיד שונים. היא מורכבת מתוכניותיו, שאיפותיו, ציפיותיו וחששותיו של הפרט באשר לאירועים אפשריים בתחומי חיים שונים בעתידו הקרוב והרחוק (Seginer, 1988a, 2001). מחקרים רבים עסקו בגורמים המשפיעים על תפיסת עתיד ובניהם יש מי שמקשר את תפיסת העתיד לתחושת המסוגלות של האדם (למשל: Lent & Worthington, 2000, Gomez & Beachum, 2019) ויש מי שמקשר את תפיסת העתיד לתפקודים הניהוליים שלו. המושג "תחושת המסוגלות העצמית" (Self-Efficacy) שנטבע על ידי בנדורה (Bandura, 1997) מתייחס לאמונה של האדם ביכולתו לפעול על מנת לקדם את מטרותיו ולהגיע לתוצאות הרצויות בעיניו. מחקרים הראו כי מסוגלות עצמית מבוססת על תפיסות עצמיות בנוגע לידע, ליכולת אישית ולביצוע ושליטה הקשורים לפעולות עתידיות ספציפיות (Goddard, Hoy, & Woolfolk-Hoy, 2004). תפקודים ניהוליים מתייחסים לתהליכים מנטליים הדרושים לצורך ביצוען של מטלות קוגניטיביות שונות (Diamond, 2013).

תחושת מסוגלות עצמית ותפקודים ניהוליים משתנים לאורך החיים בהתאם לגורמים שונים, כאשר אחד מהם הוא השלב ההתפתחותי בו האדם נמצא. תקופת המעבר לחטיבת הביניים נחשבת כתקופה חיונית וקריטית להתפתחות אמונות, יכולות וערכים אקדמיים של התלמידים (Gniewosz, Eccles, & Noack, 2012). תקופה זו של שלאחר המעבר לחטיבת הביניים הינה תקופה קשה ומורכבת עבור התלמידים, וכרוכה בשינויים קוגניטיביים, שינויים גופניים ושינויים חברתיים-רגשיים רבים ובדרישות חדשות (Ryan, ; Rockoff & Lockwood, 2010 Shim, & Makara, 2013). התלמידים מוצבים בכיתות לימוד חדשות שניתן לראות בהם כמסגרות ייחוס חדשות, הם צריכים להתמודד עם בני גילם החדשים (התמודדויות הקשורות להשוואה חברתית) ולהתמודד עם מורים חדשים. המעבר לחטיבת הביניים מתרחש במקביל לגיל ההתבגרות כשלעצמו מאופיין בשינויים רגשיים, שינויים גופניים, לבטים רבים ובחיפוש זהות (Erikson, 1964). אלו הופכים את התקופה שלאחר המעבר לחטיבת הביניים לתקופה קריטית בה התלמידים עוברים שינויים רבים, לאורך השנה הם מתמודדים עם השינויים ומוצאים את מקומם בתוך בית הספר. מכאן, שתקופה זו שלאחר המעבר לחטיבת הביניים נבחרה במחקר זה כתקופה הנבדקת. השינויים שהתלמידים עוברים לאחר המעבר לחטיבת הביניים עשויים להשפיע על תוכניות העתיד שלהם שנבנות ומעוצבות לאורך החיים. לפיכך, מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון את השאלה מה הקשר בין תחושת מסוגלות עצמית ותפקודים ניהוליים לבין שאיפות עתיד של בני נוער, לאחר המעבר לחטיבת הביניים ולבחון האם תפקודים ניהוליים ממתנים את הקשר בין תחושת מסוגלות עצמית לבין שאיפות עתיד של בני הנוער.

המחקר הנוכחי הוא מחקר אורך אשר כלל 68 בני נוער בכיתה ז', מתוכם 32 בנים (52.94%) ו-36 בנות (47.06%). מחצית מהמשתתפים היו בגילאי 12 (n=34) ומחצית מהמשתתפים היו בגילאי 13 (n=34). בני הנוער נדגמו בשתי נקודות זמן שונות במרווח זמן של חמישה חודשים.

איסוף המידע נערך באמצעות חמישה שאלונים, במסגרתם נבחנה תחושת המסוגלות העצמית האקדמית של התלמידים במקצוע המתמטיקה ובמקצוע ההיסטוריה, התלמידים נשאלו שאלות על הרקע האישי שלהם ושאלה הקשורה לתוכניות העתיד האקדמיות שלהם. בנוסף, נבחנו תוכניות העתיד הכלליות של התלמידים אשר התמקדו במה חשוב להם בעתידם, נבחנו תוכניות העתיד בתחום הקריירה של התלמידים בתחומי: מתמטיקה, ביולוגיה, אומנות, מחשבים, חברתי

ואנגלית ונבחנו התפקודים הניהוליים של התלמידים בעזרת 12 מטלות ביצוע בהיבטים שונים כגון: שיום, זיכרון, תפיסה מרחבית, יכולת הפשטה, קשב, יכולת שפתית והתמצאות בזמן ובמקום. בשלב הראשון החוקרת נפגשה עם כל אחד מהמשתתפים לפגישת זום בה העבירה להם את השאלונים במצלמה סגורה ולאחר מכן, העבירה להם את מטלות התפקודים הניהוליים במצלמה פתוחה. בשלב השני, לאחר חמישה חודשים נפגשה שוב החוקרת עם כל אחד מהמשתתפים בזום, העבירה להם שוב את השאלונים ולאחר מכאן את מטלות התפקודים הניהוליים.

במחקר שלוש השערות מרכזיות אשר כל אחת מורכבת משני חלקים: השערת המחקר הראשונה הייתה כי בכל אחת מנקודת הזמן יהיה קשר חיובי בין תחושת המסוגלות העצמית של בני הנוער, לאחר המעבר לחטיבת הביניים, לבין שאיפות העתיד שלהם. ובנוסף, בין שתי נקודות הזמן יימצא ניבוי, כך שתחושת המסוגלות העצמית תנבא את השינוי בשאיפות העתיד של בני הנוער. השערת המחקר השנייה הייתה כי בכל אחת מנקודות הזמן יהיה קשר חיובי בין תפקודים ניהוליים של בני נוער לבין שאיפות העתיד שלהם. כמו כן, בין שתי נקודות הזמן יימצא ניבוי, כך שהתפקודים הניהוליים ינבאו את השינוי בשאיפות העתיד של בני נוער. השערת המחקר השלישית הייתה כי גם בנקודת הזמן הראשונה וגם בניבוי לאורך זמן תמצא אינטראקציה בין תחושת המסוגלות העצמית של בני נוער לאחר המעבר לחטיבת הביניים, לבין התפקודים הניהוליים שלהם ביחס לשאיפות עתיד כך שככל שהתפקוד הניהולי טוב יותר, הקשר שבין מסוגלות עצמית לבין שאיפות עתיד יהיה חלש יותר.

ממצאי המחקר הנוכחי תומכים ברעיון כי לתחושת מסוגלות עצמית יש תפקיד חשוב בהשפעה על היבטים שונים בהתפתחות קריירה (Bandura, 1997, 1986). במחקר נמצא כי תלמיד אשר רואה את עצמו טוב במתמטיקה רואה את הקשר הישיר להצלחתו בתחום זה ולהצלחתו בתחומים אשר בעיניו קשורים לתחום: ביולוגיה, מחשבים ואנגלית. עם זאת, נראה כי קיימים תחומים שהתלמידים רואים קשר הפוך בינם לבין תחושת המסוגלות שלהם במקצוע המתמטיקה. אומנות הוא אחד מתחומי הקריירה האלו. יתרה מכך, במחקר הנוכחי נמצא קשר בין התפקודים הניהוליים של התלמידים לבין שאיפת העתיד שלהם לדעת מקצוע (בנקודת הזמן הראשונה), בין שאיפת קריירה עתידית בתחומי מתמטיקה, ביולוגיה ומחשבים ובין שאיפת עתיד להמשך לימודים גבוהים. בבדיקת האינטראקציה בין מסוגלות עצמית לבין תפקודים ניהוליים ביחס לשאיפות עתיד נמצא כי לתחושת המסוגלות יש משקל רב יותר על שאיפות העתיד מאשר התפקודים הניהוליים.

זאת ועוד, בבדיקת הניבוי בין שתי נקודות הזמן, בניגוד להשערות המחקר בהן תחושת מסוגלות ותפקודים ניהוליים ינבאו את שאיפות העתיד, נמצא כי שאיפות עתיד בקריירה בתחום המתמטיקה היא זו המנבאה את תחושת המסוגלות ואת התפקודים הניהוליים בתחומים מסוימים בין שתי נקודות הזמן. כלומר, רצון התלמידים להגיע לעבוד בתחום מסוים הוא זה שהצמיח את תחושת המסוגלות שלהם בתחום המתמטיקה ואת היכולת להביא לידי ביטוי את היכולות שלהם.

ממצאי המחקר מחזקים את הספרות המדברים על תקופה המעבר לחטיבת הביניים כתקופה משמעותית אשר משפיעה על שאיפות העתיד של התלמידים בעיקר בתחום הלימודי ובתחום שאיפה לקריירה. נראה כי קיים שוני בין התקופה ישר לאחר המעבר לחטיבה לבין סוף שנת המעבר בקשר לשאיפות העתיד של התלמידים. לשלב ההתפתחותי בו התלמידים נמצאים יש השפעה על המחשבות הקשורות לשאיפות העתיד שלהם, אולם נראה כי גם לבית הספר ולפדבקים שהתלמידים מקבלים מהמורים יש השפעה על השאיפות העתידיות שלהם- התלמידים נותנים משמעות גדולה יותר למקצועות המדעיים בעיקרם מתמטיקה, מחשבים וביולוגיה על פני מקצועות

הרוח והמקצועות החברתיים. בנוסף לבית הספר, נראה כי גם לחברה יש השפעה על השאיפות של התלמידים- המעמד של מקצוע המתמטיקה בעיני החברה, התקשורת ומשרד החינוך משפיעים על השאיפות שלהם. כאנשי חינוך נרצה לעודד את התלמידים ולתת להם פדבקים חיוביים על היכולות שלהם, כך, נעודד את התלמידים לשאוף להגיע כמה שיותר רחוק בתחום הקרירה ובתחום הלימודים. כחברה נרצה לפתח תלמידים חושבים ושואפים שיוכלו בעתיד לממש את היכולות שלהם ולתרום לכלכלה הישראלית

